

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันแพร่หลายในฐานะที่เป็นชาดกที่สำคัญที่สุด ซึ่งกล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีอันยอดเยี่ยมของพระโพธิสัตว์ เนื้อเรื่องเดิมแต่งเป็นภาษาบาลีในอรรถกถาชาดก กวีไทยได้แปลและเรียบเรียงไว้มากหลายสำนวน ฉบับที่กรมศึกษาธิการ (ร.ศ. 121) คัดเลือกในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ แต่งเป็นร้อยยาวครบ 13 กัณฑ์ ประกอบด้วยส่วนไวพจน์พรรณนาพิสดารชวนให้เพลิดเพลิน บางตอนชวนให้สงสาร ทั้งเนื้อหาหลายตอนก็มีลักษณะคล้ายกับสังคัมและวัฒนธรรมไทยสมัยก่อน นับว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีค่าเล่มหนึ่งในวรรณคดีไทย

คนไทยรู้จักเรื่องนี้เพราะความแพร่หลายของพุทธศาสนาทำนองที่ว่า "พุทธศาสนาแต่ไปถึงไหนก็มีเรื่องชาดกที่นั่น" ¹ แต่นิยมเรียกเวสสันดรชาดกอีกอย่างหนึ่งว่า "มหาชาติ" ²

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องหนึ่งที่ว่าด้วยพระประวัติของพระพุทธองค์ในอดีตชาติ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงมุ่งมากที่จะบำเพ็ญทานบารมีให้

¹ สัลลนา ศิริเจริญ, "การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516) (อักษรสำเนา), หน้า 4.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเทศน์มหาชาติ" มหาชาติคำหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2460) หน้า 3 (มหาอำมาตย์ตรีพระยาไพบูลย์สมบัติ พิมพ์แจกในงานศพ เสี่ยงม บุนนาค, ปีมะเส็ง, พ.ศ. 2460).

เต็มเปี่ยม นับเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะทรงอุบัติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ผู้โคตรัสรู้พระอภิ-
สัมโพธิญาณในชาติต่อมา และนับเป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในนิบาตชาดกจำนวน 550 เรื่อง ¹

ชาดกทั้งหลายนั้นแต่งเป็นภาษาบาลี เชื่อกันว่าเป็นพุทธพจน์นับเนื่องอยู่ในพระไตร-
ปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก มีเนื้อความละเอียดปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งเรียกกันว่า
"ชาดกวิภูษณานา" เฉพาะเรื่องเวสสันดรชาดกนี้ปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก ประทับด้วย
พระคาถาถึงพันคาถาจึงจบเรื่อง

เมื่อเรื่องเวสสันดรชาดกแพร่หลายมาถึงพุทธศาสนิกชนไทย ในระยะแรก ๆ
เข้าใจว่าคงจะเทศน์กันเป็นภาษามคธอยู่ ยังไม่มีผู้จะแปลเป็นภาษาไทย จึงเรียกว่า
เทศน์ "คาถาพัน" ² ยากที่จะฟังรู้เรื่อง ครั้นต่อมามีผู้รู้ภาษาบาลีสามารถแปลและถ่ายทอด
ออกเป็นภาษาไทย จึงแต่งเป็นคำประพันธ์แบบต่าง ๆ เกิดมีมหาชาติขึ้นหลายสำนวน

การแปลหนังสือเรื่องเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติออกเป็นภาษาไทยนั้น สมเด็จพระ
กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า "หนังสือเวสสันดรชาดกคงจะได้แปลออก
เป็นภาษาไทย แต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ แต่เห็นจะไม่ได้แต่งเป็น
กลอนและจะไม่ยาวนานนัก จึงมีได้มีคำแปลครั้งนั้นเหลืออยู่ให้พบเลย" ³

¹ ของดังกามี 547 เรื่อง.

² ในเวสสันดรชาดก คือ ปฐมาวตคณันท์ บทหนึ่งมี 4 วรรค วรรคหนึ่งมี 8 คำ
ตัวอย่างเช่น

ผู้สุตตี วรพณณาภ เวรสุตฺ หสธา วเร
ปฐมพูยา จารุบุพฺพุงฺคิ ยํ ตฺยทํ มนโสปิยํ

³ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "คำนำ" ภาพยสังกรบรรพ (พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459) หน้า ข. (พระมลากรบุรุษและพระยาพิเรนธรา-
ธิปที พิมพ์แจกงานฉลองศพนายแซมผู้บิดา, พ.ศ. 2459).

หนังสือมหาชาติที่แปลเป็นภาษาไทยที่เก่าที่สุดที่มีในเวลานี้คือ มหาชาติคำหลวง ซึ่งแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวง ประเสริฐอักษรนิติ ระบุว่า "ศักราช 844 ซาลศก (พ.ศ. 2025) ทานให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์"¹

ถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรมในปีพุทธศักราช 2145 ทรงแต่งกาพย์มหาชาติ ถ้าจะคำนวณระยะเวลาที่ห่างจากเมื่อแต่งมหาชาติคำหลวงแล้ว จะเห็นว่าเป็นเวลาถึง 120 ปี กาพย์มหาชาติขยายความภาษาไทยให้ยาวออกไป เพราะทรงมีพระราชประสงค์ให้ขยายความในภาคภาษาไทยให้มาก ไม่แปลภาษาไทยสั้น ๆ สลับคาถาภาษาบาลีทวิวรรคเหมือนมหาชาติคำหลวง ครั้งพระบรมไตรโลกนาถ โดยเหตุนี้จึงเหมาะสำหรับการนำไปสวดและเทศน์ได้ดียิ่งขึ้น แต่เนื่องจากคำแปลขยายความในภาคภาษาไทยของกาพย์มหาชาติยาวมาก จะเทศน์ให้จบทั้ง 13 กัณฑ์ในวันเดียวไม่ได้ บัณฑิตในสมัยกรุงศรีอยุธยาชั้นหลังจึงเอาหนังสือมหาชาติจำนวนครั้งแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมนั้น มาตัดความภาษาไทยให้สั้นลง ให้เทศน์ได้ทั้งคาถาภาษาบาลีและคำแปลจบได้ในวันเดียว จึงสำเร็จรูปเป็นหนังสือมหาชาติที่เราได้พังกันในชั้นหลังนี้ และแพร่หลายตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเรื่อยมา² ลักษณะแต่งเป็นร้อยยาวหรือเรียกกันว่ามหาชาติกลอนเทศน์

ศูนย์วิจัยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประชุมพงศาวดารเล่ม 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2505), หน้า 138.

² สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, "คำนำ", กาพย์สักการบรรพ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459) หน้า ฉ-ช (พิมพ์แจกงานปลงศพนายแฉ่ม, พ.ศ. 2459).

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 และที่ 2 นั้น บรรดา กวีนิพนธ์แต่งมหาชาติ
 ทำนองรายยาวกันมากขึ้น จึงเกิดมหาชาติกลอนเทศน์ในชั้นหลังอีกหลายสำนวน¹ ฉบับที่
 หอสมุดศิริวิทยากรรวบรวมไว้ครบ 13 กัณฑ์ ระบุชื่อผู้แต่งแตกต่างจากฉบับของกรมศึกษาธิการ
 อยู่ 4 กัณฑ์ คือ กัณฑ์วนประเวศน์ 1, กัณฑ์จุลพน 1, และกัณฑ์สักรบรรพ 1 3 กัณฑ์นี้ฉบับ
 หอสมุดศิริวิทยากรใช้สำนวนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ส่วนฉบับ
 ของกรมศึกษาธิการใช้สำนวนในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนอีกกัณฑ์หนึ่งคือ
 กัณฑ์มหาธาต ฉบับหอสมุดศิริวิทยากรใช้สำนวนพระยาธรรมปรีชา (บุญ) แต่ฉบับกรมศึกษา-
 ธิการใช้สำนวนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อย่างไรก็ตาม กวีที่
 สำคัญที่สุดคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่มีกวีอื่นซึ่งมีชีวิตอยู่คาบ
 เกี่ยวมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายก็มี เช่น พระเทพโมลี (กลิน) เจ้าพระยาพระคลัง
 (หน) เป็นต้น กระทรวงศึกษาธิการคัดเลือกสำนวนเพื่อที่จะใช้เป็นแบบเรียนกวีนิพนธ์ เรียก
 ว่า รายยาวมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ คำนำพิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2446 กล่าวว่า "หนังสือ
 มหาเวสสันดรชาดกนี้เป็นหนังสือดีเรื่องหนึ่งในการที่จะฟังถ้อยคำสำนวนของท่านกวีแต่ก่อนๆ
 เพราะเป็นหนังสือมาก มีผู้แต่งต่าง ๆ กัน ก็ได้ทั้งโวหารต่าง ๆ สำหรับเป็นแบบอย่างในการ
 แต่งหนังสือและประโยชน์อื่น ๆ ในการเรียน"²

¹ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาลองตรวจพบในหอสมุดศิริวิทยากรว่า กัณฑ์ศพรมี 8 ส่วน
 กัณฑ์มัทรีมี 10 ส่วน กัณฑ์ทศพรมี 7 ส่วน กัณฑ์วนประเวศน์มี 13 ส่วน
 กัณฑ์ชูชกมี 14 ส่วน กัณฑ์จุลพนมี 16 ส่วน กัณฑ์มหาพนมี 8 ส่วน กัณฑ์กุมารมี
 6 ส่วน กัณฑ์มัทรีมี 11 ส่วน กัณฑ์สักรบรรพมี 9 ส่วน กัณฑ์มหาธาตมี 7 ส่วน
 กัณฑ์กษัตริย์มี 5 ส่วน กัณฑ์นครกัณฑ์มี 7 ส่วน

² กรมคำร่า, กระทรวงธรรมการ, "คำนำเฉพาะเรื่อง", มหาเวสสันดรชาดก
 (พิมพ์ครั้งที่ 4, พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2470), หน้า ค.

หนังสือรายวามหาเวสสันดร 13 กัณฑ์ เป็นที่นิยมเทศน์กันตามวัดต่าง ๆ ในภาคกลางในเทศกาลเทศน์มหาชาติประจำปี เช่นที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, วัดเบญจม-บพิตรกุฏิสวนาราม เป็นต้น

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีมหาชาติคำเจียงซึ่งใช้เทศน์ในภาคอีสาน หอสมุดวชิรญาณเคยจัดพิมพ์กัณฑ์หนึ่งชื่อ มหาพนคำเจียง ทางภาคใตัก็นิยพบพระมหาชากก ซึ่งทางวิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา¹ ได้จัดพิมพ์เป็นเล่มแล้ว และอีกกัณฑ์หนึ่งคือ มหาราชคำฉันทซึ่งทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลาจัดพิมพ์ขึ้นแล้ว เช่นเดียวกัน

ในแง่การศึกษาวิเคราะห์เนื้อเรื่องมหาเวสสันดรชากกทางวัฒนธรรมไทยนั้น ยังไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้ทำการวิจัยอย่างจริงจัง แต่ผู้สนใจศึกษามหาเวสสันดรชากกบางท่านได้เคยวิจารณ์เรื่องนี้ไว้บ้าง เช่น

1. ใน "เวสสันดรวิจารณ์" จันทร ไพจิตร เล่าเรื่องเวสสันดรแต่ละกัณฑ์อย่างละเอียด แล้วกล่าววิจารณ์ในตอนท้ายทีละกัณฑ์ ในการวิจารณ์นั้นนอกจากจะอธิบายความหมายอย่างพิสดารแล้ว ยังเปรียบเทียบสำนวนไพเราะ หรือสำนวนแปลระหว่างฉบับบาลีกับฉบับร้อยยาวบางตอนหรือฉบับร้อยยาว เปรียบเทียบกับฉบับอีสานบางตอนก็มี เช่นตอนพระเวสสันดรตรัสถามหนทางแก่ผู้ผ่านมา ตอนท้ายแต่ละกัณฑ์อธิบายศัพท์²

2. ใน "ปริทรรศน์เวสสันดรชากก" พระธรรมโกศาจารย์ เขียนวิจารณ์เวสสันดรในแง่ที่ควรคิดในทางกุศล ไม่ต้องการให้เข้าใจไปในทางที่ผิดซึ่งไม่เกิดประโยชน์อันใด เช่น พระเวสสันดรคิดอย่างไรจึงให้ช้าง นอกจากนี้ยังให้ความรู้พิเศษเกี่ยวกับศัพท์และเนื้อความบางตอน เช่นยกนิทานชากกเรื่องเสกบัณฑิตเทียบกับเรื่องชุกอมิตตคา เป็นต้น³

¹ แห่งเดียวกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา.

² จันทร ไพจิตร, เวสสันดรวิจารณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2498).

³ พระธรรมโกศาจารย์, ปริทรรศน์เวสสันดรชากก (พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2513).

3. ในวารสารวัฒนธรรมของกองวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ทองสืบ ศุภะมารค กล่าวชมว่าเรื่องมหาชาติแสดงภาพโคปรังพร้อม มีทั้งภาพป่า ภาพชีวิตคน เช่น ชีวิตของมเหสีที่ตองคิตตามสามีไปลำบาก ภาพเด็ก ๆ ภาพชุก เป็นคน และกล่าวชมกุศโลบายทางการเมืองของพระเวสสันดรด้วย ¹

4. ในวารสารอักษรศาสตร์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ เขียน "ภูมิศาสตร์เวสสันดร" กล่าวถึงการสันนิษฐานสถานที่ตั้ง และระยะทางระหว่างเมืองต่าง ๆ ที่มีชื่อปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก สันนิษฐานเผ่าพันธุ์ของชาวบ้านทนต์วิภูระเมืองกลิงคราษฎร์ เป็นต้น ²

นอกจากนี้ ในมิลินทปัญหา ซึ่งเป็นคัมภีร์เล่มหนึ่งแต่งขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 พระคันถรจนจารย์ประสงค์จะชี้แจงข้อธรรมวินัยในพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้ง จึงเอาเรื่องนิทานพระนาคเสนแก้ปัญหาพระยามิลินท์ เป็นเค้า แล้วตั้งปัญหาต่าง ๆ ตามประสงค์ของท่าน มีปัญหาเกี่ยวกับพระเวสสันดรในวรรคที่ 8 ว่าการบริจาคบุตรภรรยาไปเป็นทานนั้น พระมัทรีและพระกุมารทั้งสองมีความรู้สึกอย่างไร ? พระนาคเสนถวายวิสัชนาว่า ภรรยายอมยินดีแก่บุตรนั้นเพราะเป็นเด็กไม่รู้เคียงสา จึงร้องไห้ ถ้าบุตรนั้นเป็นผู้ใหญ่ก็จะอนุโมทนา ปัญหาว่าการกระทำของพระเวสสันดรเป็นการก่อกวนความยากเข็ญให้กับบุตรและภรรยาเป็นการสมควรหรือไม่ ? พระนาคเสนถวายวิสัชนาว่า การกระทำนั้นได้รับกิตติศัพท์แสดงว่ามีอานิสงส์คุณ 10 ประการ คือ สามารถให้ทานในเขตอันเลิศได้ ¹ ไม่มีความอาลัยในของที่รัก ¹

¹ ทองสืบ ศุภะมารค, "มหาชาติ (เวสสันดรชาดก)", วัฒนธรรม (พระนคร : โรงพิมพ์วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2514) หน้า 17-41 (ที่ระลึกในการจัดงานชุมนุมเพื่อส่งเสริมและปลูกฝังวัฒนธรรมไทย กองวัฒนธรรม, กระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 19 มิถุนายน พุทธศักราช 2514).

² วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ภูมิศาสตร์เวสสันดร", อักษรศาสตร์, 8 (ปีการศึกษา 2517), 13-28.

บริจาคน้ำ 1 สละ 1 ไม่เสียค่าย 1 เป็นทานสุขุม 1 เป็นทานใหญ่ 1 เป็นทาน
อันบุคคลรู้โดยยาก 1 เป็นทานอันบุคคลได้โดยยาก 1 ไม่มีใครจะเสมอเทียมถึงได้ 1 จึง
เป็นการสมควร¹

รายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้มีความเหมาะสมที่จะวิเคราะห์ในแง่ลักษณะวัฒนธรรม
ไทย เพราะ "มีลักษณะเฉพาะของไทย"² ผู้เขียนใช้คำว่า "วัฒนธรรมไทย" ในความหมาย
ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏในสังคมไทยและจะกล่าวละเอียดในบทที่ 4 และ 5 ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้

ขอบเขตของการวิจัย

โดยที่เรื่องเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติมีการแปลและแต่งเป็นส่วนนวนไทยตั้งแต่
สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ปลาย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการ
แต่งรายยาวหรือมหาชาติกลอนเทศน์นั้น กวีผู้รจนาคิดแต่งกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอน
ปลายแล้ว อีกทั้งกวีหลายท่านก็มีชีวิตอยู่คาบเกี่ยวกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้เขียนจึง
กำหนดดังนี้

1. จะวิเคราะห์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับ 13 กัณฑ์ ของกระทรวง
ศึกษาธิการ เป็นสำคัญ
2. วิเคราะห์เนื้อหาและสำนวนที่สะท้อนลักษณะวัฒนธรรมไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนปลายถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
3. โดยอาศัยการแบ่งหมวดวัฒนธรรมของเสฐียรโกเศศ ผู้เขียนได้สรุปหัวข้อ
ใหญ่ ๆ เพื่อเป็นแนวในการวิเคราะห์ดังนี้
 - 3.1 วัฒนธรรมทางวัตถุ
 - 3.2 สถาบันสังคม เฉพาะสถาบันครอบครัว

¹ กรมศิลปากร, มิลินทพัญชาดกฉบับพิสดาร (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2496)
หน้า 854-8.

² ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์วรรณคดีไทย (พระนคร : ไทยวัฒนา-
พานิช, 2517), หน้า 21.

3.3 ศิลปะและการเล่น

3.4 จิตใจหรือความเชื่อ

3.5 ภาษา

วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

1. ศึกษาหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา
2. ศึกษารายละเอียด เรื่องเวสสันดรชาดกฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ และเวสสันดรที่แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ
3. ค้นคว้าวัฒนธรรมและประเพณีไทย จากหลักฐานบันทึกจดหมายเหตุโบราณ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ฯลฯ นำมาประกอบการวิเคราะห์
4. ศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องอื่นประกอบการวิเคราะห์
5. เรียบเรียงและเสนอผลการค้นคว้า

เนื่องจากผู้เขียนมีจุดประสงค์จะวิเคราะห์รายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย ผู้เขียนจึงขอลำดับถึงความหมาย ที่มา และการแบ่งหมวดวัฒนธรรมไว้ในบทนี้โดยสังเขป

วัฒนธรรม

เมื่อกล่าวกันเป็นสามัญในคำว่าวัฒนธรรม มักมุ่งหมายเฉพาะลักษณะวัฒนธรรมบางแง่ เช่นหมายถึงเครื่องแต่งกายบ้าง เรื่องศิลปะบ้าง เรื่องวาจาท่าทางกิริยามารยาทบ้าง บางทีแยกเรียกเป็นศาสนาและวัฒนธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม ภาษาและวัฒนธรรม ดังนี้เป็นต้น นั้น ขอบหมายถึงศาสนาก็ดี ศิลปะก็ดี ภาษาก็ดี ไม่ใช่วัฒนธรรมโดยตรงทั้งหมด คร.ประสาธต์ หลักศิลา¹ ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ใจความว่า วัฒนธรรมตามความหมายทางวิชาการกับความหมายทั่วไปยังสับสนกัน เพราะเราได้อินเสมอว่าทำอย่างนั้นได้แสดงว่าเป็นผู้

¹ ประสาธต์ หลักศิลา, สังคมมนุษย์ในค่านพหุติกรรมศาสตร์ (พระนคร : วัฒนา-พานิช, 2514), หน้า 13-14.

มีวัฒนธรรม หรือประเพณีอย่างนี้ไม่มีวัฒนธรรม เป็นต้น ความหมายของวัฒนธรรมตามที่เข้าใจโดยทั่วไปนี้ ยังไม่ใช่ความหมายทางวิชาการ เป็นแต่เพียงหมายถึงการประพฤติปฏิบัติคนใดเหมาะสม และเป็นผู้มีจิตใจสูง นอกจากนี้ยังหมายถึงความเจริญในระดับสูงของสังคมมนุษย์ เช่น ในทางดนตรี ทางวรรณกรรม หรือศิลปกรรม ซึ่งคำอธิบายเช่นนี้ก็สอดคล้องกับคำอธิบายของเสฐียรโกเศศ ที่ว่าสิ่งดังกล่าวนี้ยังมีใช้วัฒนธรรมทั้งหมด แต่เป็นวัฒนธรรมเพียงบางแง่เท่านั้น และถ้าวรรณศิลป์ ภาษา ศาสนา เข้าด้วยกัน ก็เป็นวัฒนธรรมด้วย ¹

วัฒนธรรมอาจมีความหมายเป็น 2 นัย นัยหนึ่งคงที่กล่าวแล้วว่าหมายถึงการประพฤติที่มีจิตใจสูง มีความเจริญในทางศิลปะอย่างสูงส่ง เช่นทางวรรณกรรม ดนตรี เป็นต้น หรือเรียกว่าเป็นแบบแผนแห่งการครองชีวิต (Design for living) เพราะคนนั้นจะต้องกำหนดพฤติกรรมอันควรทำ ไม่ควรทำ รู้สึกอะไรอย่างไร บรรดาสิ่งใดแค่ไหน เป็นไปตามแบบแผนของสังคมนั้นเพื่อความดำรงอยู่แห่งชีวิตอันเหมาะสม อีกนัยหนึ่งเป็นความหมายของวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางในทางวิชาการ มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

พระยาอนุমানราชชนอธิบายว่า สิ่งที่ใจแสดงออกให้เห็น 4 ประการคือ

1. พฤติกรรมสังคม (Social Behavior) ได้แก่กิริยาอาการและท่าทีที่มนุษย์ในสังคมแสดงออกเป็นนิสัย เป็นอย่างเดียวกันในสังคม รวมทั้งการรู้จักใช้สิ่งซึ่งสร้างขึ้นด้วย เช่นชาวไทยนั่งกับพื้นฟังพระเทศน์มักนั่งพับเพียบ ปกอดขลุ่ยไม้ก็หันคมมีคออกจากรัก ฝึกกับชนชาติบางกลุ่มที่หันคมมีค เขาหาคว่ำ ดังนั้น เป็นต้น

2. วาจาท่าทางเมื่อพูด

¹ พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมเบื้องต้น (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, 2501), หน้า 22.

3. กิจกรรม (Activity) คือความไม่อยู่นิ่งในอันที่จะประกอบการทำงาน การเล่นหรือการกระทำใด ๆ

4. ผลอันเกิดจากกิจกรรมอันเป็นผลกิจกรรมของมนุษย์ เช่น บ้านเรือน เรือกลสวน ไร่นา เรือแพนาวา เครื่องใช้ไม้สอย และอื่น ๆ

ทั้งสี่ประการนี้รวมกัน คือนิยามของคำวัฒนธรรมตามแนวในวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) ¹

ดร.ประสพ หลักศิลา ให้คำนิยามซึ่งมีส่วนคล้ายกันว่า

วัฒนธรรมตามความหมายคำวิชาการ หมายถึง กระบวนการทั้งหมดหลายอันเกิดด้วยการเรียนรู้ ผู้คนในสังคมมนุษย์แต่ละแห่งย่อมมีพฤติกรรมเป็นแบบเดียวกันเช่นนั้น นอกจากพฤติกรรมต่าง ๆ แล้วยังรวมถึงผลแห่งพฤติกรรมเหล่านั้นด้วย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีการถ่ายทอดกันได้ในบรรดาผู้คนของสังคมมนุษย์แต่ละแห่ง วัฒนธรรมของผู้คนแต่ละพวกมิใช่เป็นสิ่งคงรูปตามตัวอยู่เช่นนั้นตลอดไป แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้ ผลของพฤติกรรมหมายถึงวัสดุต่าง ๆ ที่ผู้คนนำมาใช้ในการดำรงชีวิต เช่น เสื้อผ้า ภาชนะ เครื่องใช้ต่าง ๆ บ้านเรือน เป็นต้น ผลของพฤติกรรมนั้นยังหมายรวมไปถึงสิ่งที่มีชีวิตอีกด้วย เช่นทัศนคติ คุณธรรม และความรู้ต่าง ๆ ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

² ประสพ หลักศิลา, เรื่องเดิม, หน้า 14.

สุภัทรา สุภาพ สรุปรว่า "วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมใดสังคมหนึ่ง" ¹

สจวต เซสส์ นิยามคำว่า "วัฒนธรรม" ว่า หมายถึงหลักการของการดำเนินชีวิตที่ชนในกลุ่มปฏิบัติตาม นักสังคมศาสตร์แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. นิสัย จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติตน ซึ่งเป็นสิ่งที่เริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เกิด เช่น การรักษาความสะอาด การกินอยู่ การแต่งกาย การเจรจาปราศรัย ฯลฯ
2. ความเชื่อสิ่งที่จะทำให้เรารู้จักความผิดความชอบ สัญลักษณ์ และความเชื่อต่าง ๆ ของสังคมของเขา
3. สิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ อาคาร เครื่องจักร ซึ่งสังคมของเขาได้ประดิษฐ์ขึ้นหรือยืมมาใช้จากสังคมอื่น ²

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุภัทรา สุภาพ, สังคมวิทยา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 20.

² สจวต เซสส์, การศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์, เทพกมล เทวกุล และวิทยา เวชชาชีวะ แปล (สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 47.

นอกจากนี้ ท่านผู้สนใจเกี่ยวกับวิชาวัฒนธรรมในเมืองไทย อาทิ ปราณี ฐิติวัฒนา¹ อานนท์ อากาศิรม² ไพฑูรย์ เครือแก้ว³ และบรรพต วีระสัย⁴ เป็นต้น ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมในทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตามก็ให้เห็นได้ว่า ถ้าแบ่งประเภทของวัฒนธรรมตามนิยามต่าง ๆ นี้จะได้ 2 ประเภทใหญ่ คือ⁵

ก. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุ (Material Culture) เช่น บ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอย และเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

ข. วัฒนธรรมทางไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) ได้แก่ ศาสนา จรรยา ศิลปะ เป็นต้น

¹ ปราณี ฐิติวัฒนา, สังคมวิทยาเบื้องต้น (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), หน้า 8-9.

² อานนท์ อากาศิรม, มนุษย์กับสังคม: สังคมและวัฒนธรรมไทย (พระนคร : ร.พ.บำรุงนุกุลกิจ, 2514), หน้า 59-60.

³ ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน, ลักษณะสังคมไทย (พระนคร : บริษัทพิพิธจำกัด, 2518), หน้า 41.

⁴ บรรพต วีระสัย, สังคมวิทยา มนุษย์วิทยา (พระนคร : ครูสภา 2514), หน้า 33.

⁵ พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย (พระนคร : คลังวิทยา, 2516) หน้า 15 และหน้า 99, อานนท์ อากาศิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคม... หน้า 65 และ ไพฑูรย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย, หน้า 43.

ลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม¹

วัฒนธรรมอาจมีลักษณะซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. เป็นสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้และเป็นการเรียนรู้จากมนุษย์กลุ่มเดียวกัน ไม่ใช่สิ่งที่ได้จากกรรมพันธุ์
2. เป็นมรดกของสังคม เพราะวัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดกันได้ มีการสืบต่อกันไปปัจจัยที่ช่วยให้วัฒนธรรมมีการสืบต่อ คือ ภาษา ทั้งการพูดการเขียน
3. มีแบบของการดำเนินชีวิต โดยนัยนี้ย่อมหมายความว่า วัฒนธรรมแต่ละกลุ่มชน ย่อมมีแบบแผนเป็นของตนเอง วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ย่อมแตกต่างจากอีกวัฒนธรรมหนึ่ง และไม่สามารถเปรียบเทียบได้ว่าชนิดใดสูงหรือต่ำกว่ากัน
4. เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ความเปลี่ยนแปลงอาจเกิดจากการปรับปรุงของเก่าให้ดีขึ้น หรือรับเอาของใหม่จากวัฒนธรรมอื่นมาใช้เป็นต้น

ที่มาของวัฒนธรรมไทย

สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติย่อมเป็นผู้กำหนดขอบเขตของพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ มนุษย์พยายามฝ่าฟันขอบเขตของธรรมชาติ ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเทคนิควิทยา² จึงอาจกล่าวได้ว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่านิยมประเพณี อารมณ์ อากาภิรม กล่าวถึงที่มาของวัฒนธรรมไทย ว่า

¹ ปราณี จิตวิวัฒนา, สังคมวิทยาเบื้องต้น, หน้า 9-10, อานนท์ อากาภิรม มนุษย์กับสังคม : สังคม... หน้า 60-61, และสุพัศรา สุภาพ สังคมวิทยา, หน้า 20-22.

² ประสาท หลักศิลา, เรื่องเดิม, หน้า 19-20.

1. สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิศาสตร์ของไทยเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลำคลองมาก คนไทยใช้แม่น้ำลำคลองในการเกษตรกรรมและอาบกิน เกิดประเพณีทำกันที่แม่น้ำ เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแข่งเรือ เป็นต้น

2. ระบบการเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ระบบเกษตรกรรมเป็นที่มาของประเพณีหลายอย่าง เช่น ประเพณีขอฝน ประเพณีลงแขก ประเพณีเตนกำรำเคียว เป็นต้น

3. ค่านิยม (Value) มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด และค่านิยมบางอย่างกลายมาเป็น "แกน" ของวัฒนธรรม เช่นความรักอิสระและเสรีภาพ

4. การเผยแพร่ทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) การที่มนุษย์ย้ายถิ่นฐานจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งอื่น ๆ มักนำเอาวัฒนธรรมของพวกตนติดตัวไปด้วยเสมอ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นวิธีการอันทันสมัยเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร และการขนส่งช่วยให้การเผยแพร่ทางวัฒนธรรมเป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็วและกว้างขวาง¹

วัฒนธรรมของสังคมอื่นซึ่งเผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยก็คือ

1. ศาสนาพราหมณ์ เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยโดยผ่านทางเขมร อินเดียจีน และมลายู อันเป็นที่มาแห่งประเพณีต่าง ๆ ไตแกอาบนำในพิธีต่าง ๆ

2. พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยโดยผ่านทางประเทศ พม่า มอญ ลังกา เขมร พุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งก่อให้เกิดประเพณีมากมาย อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาดูผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย

3. วัฒนธรรมตะวันตก หลังไหลเข้ามาในสังคมไทยเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสะดวกรวดเร็วของการสื่อสารคมนาคมและสื่อมวลชน

¹ อานนท์ อากาภิรม, เรื่องเดิม, หน้า 66-67.

อิทธิพลของวัฒนธรรม

มีคำกล่าวหนึ่งว่า "มนุษย์เกิดในวัฒนธรรมที่จะเกิดนอกวัฒนธรรมนั้นมิได้" ¹ วัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญของคน เพราะเขาไปแทรกซึมประกอบเป็นรูปวิถีชีวิตของคน ฉะนั้นคนกลุ่มใด ยอมถือปฏิบัติไปตามวัฒนธรรมของกลุ่ม ลักษณะวัฒนธรรมของกลุ่มเป็นแบบใดก็ย่อมแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของคนผู้นั้นในกลุ่มนั้น เช่น ชาวไทยกับญี่ปุ่นมีความรู้สึกนึกคิดสนใจในศิลปะคนละชนิด กินอาหารต่างกัน และอยู่ในสังคมต่างกัน ทั้งนี้เพราะเป็นผลมาจากแบบของวัฒนธรรมที่ต่างกัน ไม่ใช่เกิดจากปัจจัยทางชีววิทยาหรือสรีระศาสตร์

บุคคลอยู่ในวัฒนธรรมใด ก็จะมีปฏิบัติตนไปตามวัฒนธรรมนั้น และจะมีพฤติกรรมคล้าย ๆ กับคนอื่นในสังคมนั้น เป็นเพราะผลของการเรียนรู้ที่ได้รับไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม แสดงว่าวัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนือความคิด และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ²

การแบ่งหมวดวัฒนธรรม

006133

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วว่า วัฒนธรรม คือทุกสิ่งทุกอย่างในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม เสรีรัฐ โลกศาสตร์ได้จัดแบ่งหมวดวัฒนธรรมหรือมรดกของสังคมหนึ่ง ๆ ตามวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรม ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เพื่อสนองความจำเป็นทางร่างกายหรือชีวิต รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เป็นเครื่องป้องกันตัว

2. สถาบันสังคม แบ่งออกเป็น

2.1 การจัดระเบียบครอบครัว การแต่งงานเป็นสามีภริยาในสังคมต่าง ๆ มีลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น คู่เดียวเมียเดียว (Monogamy) มากเมียมากเมีย (Polygamy) ที่มีมากเมีย (Polygyny) ก็มี ที่มีมากตัว (Polyandry) ก็มี ชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง

¹ พระยาอนุমানราชชน, เรื่องวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 4, ราชบัณฑิตยสถาน, 2509), หน้า 8.

² สุพัตรา สุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 24.

(Matrilocal) ก็มี หญิงไปอยู่บ้านชาย (Patrilocal) ก็มี การสืบสายโลหิตมีทั้ง
 นับทางฝ่ายชาย นับทางฝ่ายหญิง นับทางฝ่ายพ่อฝ่ายแม่ก็มี อาจแบ่งประเพณีในครอบครัว
 ออกได้ 8 ข้อใหญ่ คือ

- 2.1.1 เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่
- 2.1.2 เกี่ยวกับเรื่องระหว่างเพศ
- 2.1.3 เกี่ยวกับการนับเครือญาติ
- 2.1.4 เกี่ยวกับการทำมาหากิน
- 2.1.5 เกี่ยวกับภูมิลำเนา
- 2.1.6 เกี่ยวกับมรดกทรัพย์สิน
- 2.1.7 เกี่ยวกับเอกลักษณ์ของบุคคลในครอบครัว
- 2.1.8 เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของบุคคลในครอบครัว

2.2 การศึกษา วัฒนธรรมจะคงอยู่ได้ก็ด้วยการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญและ
 ก็ช่วยคนในสังคมถ่ายทอดให้แกกันทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

2.3 โครงสร้างทางการเมือง

3. จิตใจ หมายถึงถึงสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจเจริญงอกงาม ได้แก่การศึกษา
 วิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา และจรรยาศิลปะและวรรณคดี กฎหมาย และ
 ระเบียบประเพณี¹

4. สุนทรีย์ยะ เวลาว่างเหลือจากการงานก็หาทางให้เพลินเพลินสบายใจ ซึ่งมี
 ทั้งศิลปะและการเล่น

5. ภาษา²

¹ วิทยานิพนธ์นี้จะกล่าวถึงเฉพาะความเชื่อและระเบียบประเพณีบางประการ.

² พระยาอนุমানราชชน, เรื่องวัฒนธรรม, หน้า 45-63.

ความสำคัญของการศึกษาวรรณคดีในแง่สังคมและวัฒนธรรม

ในการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ จะพบค่ากล่าวที่แสดงว่าวรรณคดีกับสังคมมีส่วนผูกพันกันมาก บางคนมีความเห็นว่า วรรณคดีเป็นกระจกสะท้อนสังคม เจตนา นาควัชระ กล่าวว่

วรรณคดีนั้นมีส่วนที่เป็นสมบัติร่วมของทุกยุคทุกสมัยทุกถิ่น และทั้งที่มีส่วนผูกพันกับยุคใดยุคหนึ่ง หรือภาวะในภาวะหนึ่ง หรือถิ่นใดถิ่นหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง หรือกาลเวลาใดเวลาหนึ่ง การศึกษาวรรณคดีจึงเลี่ยงการศึกษาสังคมได้ยาก ¹

การที่เชื่อว่าวรรณคดีย่อมมีส่วนผูกพันกับสังคมนี้ เราอาจสามารถศึกษาวรรณคดีบางเรื่องได้ถึงแม้ว่าจะมีที่มาดั้งเดิมจากสังคมอื่น ไม่ใช่เป็นของไทยเราแต่เดิม แต่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงจากเดิมบ้างให้เหมาะสมกับสภาพวัฒนธรรมของผู้รับถ่ายทอดวรรณคดีชิ้นนั้นเพราะ "สิ่งที่ตกทอดมาถึงเราย่อมถูกคัดแปลงให้แตกต่างกันไปจากเดิมบ้าง ทั้งนี้เพราะอำนาจของวัฒนธรรม ลักษณะสังคม ค่านิยม และเอกลักษณ์ ของชาตินั้น ๆ" ²

¹ เจตนา นาควัชระ "วรรณคดีวิจารณ์กับการศึกษาสังคม" วรรณคดี

(โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2514), หน้า 13.

² สมพร สิงห์โต, "บทนำ", ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมกีและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516). (อัครสำเนาะ), หน้า 1.

การศึกษาวรรณคดีไทยในแง่สังคมและวัฒนธรรมไทย ได้มีผู้วิจัยบ้างแล้ว เช่น

1. วรพันธ์ อักษรพงศ์¹ ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์
 ตอนต้นจากเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้วิจัยได้ศึกษาหัวข้อต่อไปนี้
 - 1.1 การศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 - 1.1.1 ระบบการสมรส
 - 1.1.2 ระบบการศึกษา
 - 1.1.3 ศาลและการพิจารณาพิพากษาคดี
 - 1.2 การศึกษาประเพณีสื่อสัมพันธ์ในสังคม และความเชื่อทางไสยศาสตร์
 - 1.2.1 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต
 - 1.2.2 สื่อสัมพันธ์ของคนในสังคมเนื่องในเทศกาลต่าง ๆ
 - 1.2.3 ความเชื่อทางไสยศาสตร์
 - 1.3 อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมที่มีขอบบาทและพฤติกรรมของตัวละคร
 สำคัญ ๆ
 - 1.3.1 ขุนช้าง
 - 1.3.2 ขุนแผน
 - 1.3.3 วันทอง
 - 1.3.4 สมเด็จพระพันวษา

¹ วรพันธ์ อักษรพงศ์, "การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์
 ตอนต้นจากเรื่องขุนช้างขุนแผน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์,
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีการศึกษา 2515). (อักษสำเนา).

2. บั๊วงาม อรรถพันธ์ วิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 โดยเฉพาะความเป็นไปและสภาพชีวิต เช่น เกี่ยวกับราชประเพณี เช่น สมโภชลูกหลวง, พระราชพิธีโสกันต์, พระราชพิธีอภิเษกสมรส ฯลฯ สภาพของบ้านเมืองโดยทั่วไป สภาพชีวิตของชนชาติอื่นที่ปรากฏในบทละครว่าเรื่องอิเหนา ผู้เขียนสรุปว่าไทยเรารับเอาเรื่องอิเหนามาแต่งก็เพิ่มเติมเสริมแต่งให้เข้ากับสภาพบ้านเมืองของเรา ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาติไทย เช่น พระราชพิธีของราชสำนักพระมหากษัตริย์ไทย ในด้านเกี่ยวกับประชาชน เมื่อมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น การสมโภช หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น เพลิงไหม้ โจรปล้น เหล่านี้เป็นการแสดงถึงชีวิตของชาวไทยในรัชกาลที่ 2¹

3. ลัลลนา ศิริเจริญ ศึกษาวิจัยหาเวสสันดรชาดกประกอบการวิจัย เรื่อง "การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย"² ผู้วิจัยกล่าวถึงรายยาวหาเวสสันดรชาดกในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

ก. รูปแบบ (Form)

ข. ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง (Convention) โดยเปรียบเทียบการแต่งรายยาวเรื่องนี้กับวรรณคดีไทยเรื่องอื่น

ค. อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อแนวการเขียน ซึ่งผู้วิจัยสรุปว่ามีอิทธิพลอยู่ 3 ทาง คือ ทางสังคมวิทยา ทางปรัชญาและพุทธศาสนา และทางจิตวิทยา

ง. คุณค่าของเรื่อง (Value) เช่น คุณค่าทางวรรณคดี คุณค่าทางแสดงวัฒนธรรมของคนไทย ซึ่งผู้วิจัยกล่าวแต่เพียง 3 ประเภทเท่านั้น และกล่าวถึงคุณค่าด้านอื่น ๆ อีก ในที่สุดผู้วิจัยเห็นว่าตัวละครในเรื่องนี้เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ (Symbol) ของจิตใจ ไคน่ ความสงบ ความเมตตา เป็นต้น

¹ บั๊วงาม อรรถพันธ์, "วิเคราะห์บทละครว่าเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเฉพาะสภาพชีวิตและความเป็นไปที่ปรากฏในเรื่อง" (ปริญญาบัตร วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2517). (อัครสำเนา).

² ลัลลนา ศิริเจริญ, "การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516). (อัครสำเนา).